

Josip Lisac
Zadar

LEKSIK OTOKA ISTA

UDK: 821.163.42'282.3 (10.7 Ist)

Rukopis primljen za tisak 18. 08. 2010.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Lina Pliško, Silvana Vranić

U radu se iznose osnovne značajke govora Ista, fonološke, morfološke, sintaktičke i osobito leksičke. Zaključeno je da je riječ o govoru srednjočakavskoga (ikavsko-ekavskoga) dijalekta u kojem prevladavaju sjeverozapadne čakavske značajke, uz znatan udio jugoistočnih čakavskih osobina.

Ključne riječi: *Ist, čakavština, leksik*

Ist je jedan od otoka zadarskoga arhipelaga, smješten između Molata i Škarde. Ima samo jedno naselje, Ist. Godine 1931. imao je 476 stanovnika, 2001. godine 202 žitelja. Nema polja, ali se ipak uzgajaju vinova loza i masline. Uz to, ljudi se bave pomorstvom, ribolovom i turizmom. U 15. i 16. stoljeću Ist je primio izbjeglice s kopna.

U ovom prinosu riječ je o čakavštini ikavsko-ekavskoga tipa na otoku Istu, tj. o čakavštini u kojoj je praslavenski jat u osnovi reflektiran ikavski, ali u kontekstu jat + dental + neprednji vokal ili ništa u načelu dolazi ekavski kontinuant. To je, dakle, srednjočakavski ili ikavsko-ekavski čakavski dijalekt (Lukežić 1990; Lisac 2009). Razumije se, kad govorimo o čakavštini, onda u to narječje hrvatskoga jezika svrstavamo i čakavske govore. Čakavski su (ili su to bili) mnogi čakavski govori od Visa na jugu do Istre na sjeveru, među ostalima Pag na Pagu, Molat na Molatu, Sestrunj, Ist i Silba. Čakavizam uočavamo i izvan čakavštine, u štokavskom Karlobagu i u dijelu štokavskoga Šibenika (Dolac) te u kajkavskom Prezidu u Gorskom kotaru (Moguš 1977; Maček 2007). Mnogi govori u kojima je nekad registriran čakavizam, danas takvi, čakavski, više nisu, npr. Trogir odnedavno

ili Senj duže vremena. Kod čakavizma riječ je o tom da se mjesto *č* izgovara *c* (npr. *ca*), umjesto *s* i *š* *ś* (npr. *šešt* "šest"), umjesto *z* i *ž* *ž* (npr. *žvižjat* "zviždati").

Za potrebe ovoga rada pregledao sam znanstvenu literaturu o govoru na Istu, osobnim istraživanjem proučavao taj idiom, nastojao ga prikazati u osnovnim crtama i u nekoj mjeri usporediti sa susjednim pa i udaljenijim jezičnim sustavima, poglavito čakavskima.

Čakavizam je na Istu uočio poljski jezikoslovac Mieczesław Małecki (1929; 2007), a poslije su govor Ista proučavali hrvatski jezikoslovci Josip Hamm (1955) i Vesna Jakić-Cestarić (1957; 1960), napisavši izvješća o svom radu. Toponimiju Ista i Škarde proučavao je Vladimir Skračić (1996). Stanovite spoznaje o govoru Ista donijeli su Milan Moguš (1977) i Iva Lukežić (1990). Taj sam govor uzimao u obzir i ja pišući sintezu o čakavskom narječju (2009). I Božidar Finka ponegdje u svom čakavološkom opusu spominje Ist, npr. 1972. Rječnik Ista izrađuje Ante Smoljan. Može se reći da je govor Ista dosad bio slabo poznat, tj. imali smo o njem malo spoznaja, s time da neke nisu bile pouzdane.

Glavna je značajka govora Ista ikavsko-ekavski refleksi jata. Razumije se, ikavizmi su brojni (*dīd*, *brīme*, *crīvo*, *privāriti*, *pīna*, *vrīme*, *ric*, *grīx*, *nīki* "neki", *dōli*, *imīti*, *čīpanica*, *divicīna* "mlada djevojka", *slīženica* "slezena", *prikufcēr* "prekjučer" itd.), ali je i udio ekavizama znatan, npr. *bēlo*, *bēlica* "djevojčica plave kose", *pubēliti*, *bišēda*, *blēd*, *cēli*, *cēnē* "jeftino", *cvēt*, *dēl* "dio", *dēlo*, *ždēla*, *dlētō*, *drētva*, *kulēno*, *lētō* "ljetno", *mēra*, *mēsto*, *primēstiti*, *nivēsta*, *prulēte* "proljeće", *rētko*, *sēd* "sijed", *naslēditi*, *srēdā*, *štēnā*, *švēdožba*, *tēsno*, *tēsto*, *trēžūn*, *vētar*, *ūvreda*, *vrēs*, *pužlēditi*, *žvēždā*, *kadē* "gdje" itd. Nerijetko u istoj osnovi nalazimo i ikavizme i ekavizme: *cēli*, ali *cilīna* "neobrađena livada", *dīliti na dēli* "dijeliti na dijelove", *ubēd* "objed" ali *īsti* "jesti", *prumīniti* ali *mēnā* "mladak", *mēra* ali *žmīriti*, *pētōx* "peteh" ali *pīvati*, *sēsti* ali *sīditi*, *tēlo* ali *tilišino* "tjelesina"; "krupan čovjek", *vēra* ali *vīrni*, *žrēlo* ali *prižrjati*. Dodajem da se kaže *prīje* i *Nēmci*, zatim *gūuāždō*, *ūuādra*.

Poznata je čakavska značajka jake vokalnosti zabilježena i na Istu. Registrirao sam primjere *mālin* "mlin", *kadē*, *vazēti* "uzeti", *ca* "što", *va* "u", *Vazūn* "Uskrs", *vazgāti* "užgati". Kako je očito, refleksi praslavenskih poluglasova je *a* i u tim i u ostalim primjerima, osim kad se u duljenjima dobije *ua* (*danuās*) ili kad zbog djelovanja nazala imamo npr. *dūn* "dan". Nije uvijek zastupljena jaka vokalnost, pa npr. imamo *ūvik*, ne *vāvik*.

Prednji nazal iza nekadanjih *j*, *č*, *ž* u ponekom je primjeru prešao u *a*, npr. *pocāti* "početi", *žuāja* "žeđa", *najuāti se* "zaraziti se", *žajuāti* "posuditi", *juācmak* "jačmenac", *juātra* "riblja jetra"; inače se za jetru, pluća ili ostale iznutrice kaže *utrōbica*. Kaže se *ižik* "jezik", pa bi se reklo da je u tom primjeru prednji nazal prvotno dao *e*, ne *a*, a onda je *e* u nenaglašenu položaju prešao u *i*, kao što i inače na Istu biva, npr. *bišēda*. Dodajem primjer *kļuaknuti*, jednako kao što se kaže *ūuādra* ili *gūuāždō* u riječima u kojima je bio jat iza palatala i ispred tvrdog dentala. Potvrde tipa *kļaknuti* i slične dolaze ne samo u govorima zadarskoga otočnog područja nego i u spomenicima hrvatskoga jezika s toga terena. Primjeri tipa *gūazdo* značajka su čakavskoga sjeverozapada; na jugoistoku dolazi *gūizdo* ili slično.

Kako se očekuje, stražnji nazal dao je *u* (*kūs* "komad", *žūb*), isto tako i samoglasno *l* (*šūnce*, *pūn*).

Ispred akcenta *o* prelazi u *u* (*žurà* "zora", *gurà* "šuma", *vudà*, *ubrèsti* "prerasti", *nužice* "nožice", *utuác*, *Bužít* "Božić", *uvcà*, *kunòp*, *kulèno*, *uduvica*, *grixutà*, *ubligùn* "dužan", *utuáda* "značajan pogled", *uguárci* "morski pužići", *mučirica* "niski suhozid", *mučira*, *murà* "mòra", *tlòx* "tlo" ali *du tluxà* "do tla"), jednako tako *e* u *i* gotovo isto kao iskonsko *i* (*bit'irîn*, *šilò* "selo", *žinà* "žena", *višlà* "vesla", *librà* "rebra", *na pitì* "na peći", *tiplò* "toplo", *tità* "teta", *višêle*, *mitìl* "leptir", *higòv*, *dibulèca* itd.; razumije se, određeni pridjev glasi *dèbul* "slab"). Prednaglasno *e* ne zatvara se ako je dugo: *žvèždà*, *cènà*, *rèbuác* "vrabac", *šrèdà*, *našlèditi*.

Jako su na vokale djelovali nazali u istosložnoj situaciji, npr. *narúnza* "naranča", *žnùn* "znam", *bugànac* "ozeblina", ali *bugúnci*, *tànac* "ples" ali *túnca* G jd., *ugún* "vatra", *ún* "on", *Vazùn* "Uskrs", *budúnte* "muške gaćice". Vidimo lako iz primjera da je dolazilo do promjena *-an>-un*, *on>un*, *-am>-un*, *añ>uñ*, *en>in*. Prema *jàblanac* "jabučica" kaže se *jàblanci*, pa nenaglašeno i kratko *-an-* ostaje neizmijenjeno.

Dugo se *a*, naglašeno i nenaglašeno, zatvara, obično u *ua*, rjeđe u *oa* ili u zatvoreno *a*, kao što smo iz primjera već donekle vidjeli. Bilježimo *tuáška* "džep" (kaže se i *škaršèla*, u najnovije doba i *žèp*), *xruániti* "sakriti", *utuác*, *imuátva* "berba grožđa", *gràd*, *mòšlina* i slično.

Prijelaz *ra* u *re* nalazimo u *žarèsti* "zarasti", *rèstè* "raste", *rèpci* "vrapci", ali *kruásti*. Također bilježimo *tèpal*, gdje se čuva jedna od dviju praslavenskih dubletnih mogućnosti (*tepl-*, *topl-*).

Samoglasno *r* redovito je dalo *ar*: *pàrst*, *gàrlo*, *pàrvi*, *càrno* "crno" itd. Međutim, može biti dobiveno i sekundarno samoglasno *r*, npr. *srvitūrìti* "posluživati", *mudrnije* "modernije". Kako je obično u čakavaca, i na Istu kaže se *crikva*.

Iščunski govor nema fonema *dž*, a to je izrazito važna čakavska osobina. Da je tako, vidjeli smo već iz potvrde *svèdožba*, međutim, akcent toga primjera sugerira nam da ta riječ nije prava domaća dijalekatna riječ, kako je i u nizu drugih govora na zadarskim otocima. Na mjestu praslavenskoga *d'* prirodno dolazi *j* (*mèja*, *prèja*, *túji*), a u romanizmima kao *dilòž* "ljubomorani" ipak se javlja i fonem *đ*. Prirodno je da u primjerima sekundarnoga dodira *d* i *j* nije dobiveno *đ*; zabilježio sam npr. *gròzje*. Čest je okluziv (ne afrikat) *t'*, npr. *bubìt* "komadić", *dušèti* "doseći", *trìš'ten* "lijen". Naravno, govor je ščakavski, npr. *gudìšte* "godina", *puštuâpati se* "poštapati se". Očekivani su i primjeri kao *dažjiti* "dažditi", *mužjinuà* "mozak". Mjesto *-m* u nastavcima i u nepromjenjivim riječima javlja se *-n*, npr. *žnùn* "znam", *grîn* "idem", *mùžimin* "muževima". U ostalim primjerima dolazi *-m*, npr. *dìm*, ali ne uvijek. Kaže se npr. *grùn te ubi* "grom te ubio". Sekundarni nazal nalazimo u primjeru *dinbòk* "dubok", a on dolazi i u primjerima kao *pu japnèncamin* "po jamama za gašenje vapna", jedino što su takvi primjeri karakteristični za istočni dio Ista, dok je na zapadu npr. *pu japnèncax*. To je najozbiljnija razlika među pojedinim dijelovima Ista. Vrlo su brojne disimilacije, npr. *dìmlak*, *šùmļa*, *ša mlò* "sa mnom". *H* je fonemom iščunskoga govora (*tarbùx*, *grìx*, *kùxar*), međutim, nije stabilan, približno kao i u drugim govorima zadarskoga područja. Može biti izgubljen (*òdma*, *òteš*, *arlikìn* "netašan dječak"), prešao je u *k* (*škabìti* "uganuti", *trùkla* "zatrudnjela"), u *g* (*šplòg* "redom") ili u *f* (*lãfko* "lako").

U ponekom primjeru *x* je dobiveno od drugih glasova (*tuâx* "taj", *nðx* "nego"). Početne suglasničke skupine doživljavaju znatne promjene, npr. *fīica* "ptica", *fīicica*, *fcēla* "pčela", *cinīca* "pšenica"; zanimljivo je da se na Ižu kaže *čenīca*, pa je, dakle, razlika samo u sudbini fonema *č* i fonema *o* u prednaglasnoj poziciji. Vrijedno je zabilježiti i tipičan čakavski primjer *muâska* "mačka". Razumije se, *čr-* je na Ištu dalo *cr-*, npr. *crīvo*; dodajem i primjer *cârn*, uz napomenu da je na zadarskom području uglavnom redovito *crn* i slično. U ponekom primjeru *-l* se čuva, npr. *tēpal*, *dēl*, *bēl*, *kâpcul* "kapsula", *stōl*, međutim, često otpada, npr. *câva* "čavao", *karnivuâ*, *pošuâ* "posao", *kampanē*, ali u glagolskom pridjevu radnom nije *-l* sačuvano nikad: *cinī* "činio", *rēka*, *dðša*, *mðga*. Kako je to pitanje u konsonantizmu važno, ističem da se kaže npr. *dōjti*, *dōjdes* i tomu slično. Također izdvajam išćunsko *mðreš*, *mðre*, dakle, izvršen je prijelaz *ž* u *r*, kao što se i očekuje.

Iščunska prozodija dosta je fluidna u tom smislu da i isti čovjek nerijetko iste riječi različito naglašava. Ipak se može sa sigurnosti reći da su duljine ispred akcenata sačuvane (*mlīkð*), nakonakcenatske pokraćene. Realiziraju se dva akcenta, kratkosilazni (*dīd*, *cūdo*, *dilikð* "daleko") i dugosilazni (*pūt*, *danuâs*, *nivēšta*, *tūncati* "plesati"). Akut je, prema tomu, izgubljen, pa se kaže npr. *va stuâri kruâj* "u stari kraj". Ni u enklizi moji ga informatori uglavnom ne izgovaraju. Staro mjesto akcenta u načelu se čuva dobro: *stulâ* G jd. "stola", *višēje*, *cinuvinik* "činovnik", *zimlâ*, *na tibī sâñ še ruđi* "na tebi sam se rodio", *silð* "selo", *vudâ* itd. Odstupanja kao u spomenutu primjeru *švèdožba* vrlo su rijetka. Provedeno je niz duljenja (*muâska*, *pruâškva*, *crīšna*, *dīm*, *utuâc*, *jâgoda*), do kojih nerijetko nije došlo: *pðp*, *facuļit*, *ubēd*, *konðp*, *mladīt*, *žnâti*. Posebno je na Ištu zanimljiv akcent nekih zamjениčkih riječi. Naime, u praslavenskom naglasak je bio *mēne*, *tēbe*, *sēbe* u genitivu, dok je u dativu bio naglašen posljednji slog. Na Ištu, kao i u nekim drugim čakavskim govorima, održano je praslavensko stanje, tj. naglasak je *mēne*, *tēbe*, ali u dativu *minī*, *tibī*. I u toj osobini, kao i u mnogim drugima, podudaraju se Iž i Ist.

U okviru morfologije osvrnut ćemo se na poneku arhaičnost i na najbitnije značajke, uz napomenu da je niz obličkih kategorija izgubljeno; npr. na Ištu nema više ni aorista ni imperfekta ili ih barem nisam uspio uočiti. U G mn. imenice ženskog roda imaju nastavačni nulti morfem (*žēn*, *jâbuk*), imenice m. roda nastavak *-o* (*kunfēto*), a tako je i u s. rodu. U m. rodu A mn. ima nastavak *-i* od praslavenskog *-y*, kao i neki drugi čakavski govori zadarske i riječke zone. Na Ištu se kaže npr. *tūtin žūļi* "osjećam žaljeve" ili *imō kumpīrī* "jedemo krumpire", u Kukljici *vđin brđdi*, na Ižu *gònin tovarī*, na Vrgadi *kad opēren pajōli*, na Pašmanu *īmamo brđdi* itd. Kako smo već napomenuli, D, L i I mn. dijelom su na Ištu izjednačeni (npr. *urīšimin* "orasima", *mūžimin* "muževima"), kako je karakteristično za čakavski jugoistok, dijelom nisu, kako je u arhaičnijim čakavskim govorima. U I jd. imenica ž. roda nastavačni je morfem *-o* (*sa žinō* "sa ženom"), dok je na Silbi i Olibu nastavačni morfem *-ov*. Tipična je arhaičnost zadarskoga otočja *-ane* u N, A, V mn. imenica muškoga roda tipa *čobane*, ali moj materijal za današnji Ist to ne potvrđuje najbolje (*cðbani*; obično je na zadarskim otocima u toj potvrdi naglašen srednji slog); zabilježio sam *jūžâne* "otočani južno od Ista", *cīgane*, ali to se sada osjeća nečim što je tek u sjećanju. Kako vidimo iz primjera, infinitivi su na Ištu cjeloviti (*žaxlītiti*), a glagoli II. vrste imaju sufiks *-nu-*, ne sufiks *-ni-*, npr.

gròfnuti "nezgodno pasti". Zanimljivo je da određeni glagol glasi *plàvati*, a bilježimo ga u mnogim sjevernijim čakavskim govorima: Susak, Unije, Cres, Krk, Novi Vinodolski, Crikvenica, Grobnik, Labin itd. Od tipičnog čakavskog kondicionala na Istu bilježimo *bìmo* i *bìte*. Na čakavskom jugoistoku radni pridjev je tipa *išal*, na sjeverozapadu tipa *šal*, a Ist, kao i Iž i Silba, ali uz razliku u konsonantizmu, ima npr. *šl̩*. Present u 3. l. mn. glasi npr. *m̩šlu*. Mnogi na otocima pred Zadrom imaju analogijom npr. imperativ *striži*, a na Istu je *štr̩ž̩*, *š̩č̩l̩* i slično; na Ižu je *str̩ž̩*, *s̩č̩l̩*. U prijedlogu i prefiksu *iz* na Istu otpada vokal, npr. *ž Rike*, *skarc̩čati* "iskrcati". Kaže se npr. 2, 3, 4 *kump̩r̩à*, dok bi tipično čakavski bilo 2 *kumpira*, 3, 4 *kumpiri*. Značenje "reci njoj" išćunski bi se reklo *r̩eci n̩ej*.

Iz sintaktičke problematike napominjem da se relativno često izostavljaju prijedlozi, npr. *darž̩ še ža balaùštru da ni p̩adeš m̩ore* "drži se za ogradu da ne padeš u more". Takvi su primjeri osobito zastupljeni na Cresu. Česte su konstrukcije *ža* + infinitiv, npr. *ža k̩axati brud̩et*, očito unesene iz talijanskoga. Prijedlog redovito dolazi uz instrumental, npr. *ž mułtamin tu ti d̩ati po r̩ilu* "hvataljkama ću ti dati po ustima". Dolazi prijedlog *ud* "od" umjesto *o* (*ud šv̩emu* "o svemu"). Čakavci u upitnim rečenicama uglavnom redovito izostavljaju upitni veznik *li*, ali tako nije na Istu, npr. *ište li še xr̩un̩li?* "jeste li se sakrili?" Uobičajene su konstrukcije prijedloga i imenice umjesto pridjeva, npr. *lanc̩un̩ ud bum-bažina* "plahta od grubog platna".

Izrazito je zanimljiv išćunski leksik, pa ćemo mu posvetiti stanovitu pozornost, a više će se o njem moći reći kad bude dovršen rječnik Ista. Otprilike je poznato (Vinja 1998 : 24) da se na Molatu i u Salima kaže *ar̩n̩ul* "bubreg", međutim, isto je tako i na Istu. Mnogi čakavci kažu *bubrig*, neki *isto* ili slično.

Zna se da sjeverniji čakavci imaju veznik *aš* ili slično u značenju "jer". Napominjući da je tako npr. u nizu mjesta (Grobnik, Omišalj, Rukavac, Crikvenica, Beli), ističem da Ist ima *aš*.

U značenju "šuma" ili kojem drugom u više se mjesta od čakavskog sjevera do čakavskog juga govori *bošak* ili slično; tako je i na Istu: *bòšak*.

Prezaslušni Vojmir Vinja (1998 : 98) za Ist donosi glagol *cicir̩ati* "drhtati, tresti se od studeni". Napominjem da se i danas na Istu tako govori.

Za Ist bilježim prilog *dikòrdo* "složno". Talijanizam *dekòrdo* dolazi u Omišlju na otoku Krku.

Priloge *dosli*, *dosle* ili *dosele* bilježimo u mnogim čakavskim govorima, međutim, išćunsko *dòšele* dobro se uklapa u ambijent zadarskoga područja, gdje jedino imamo takve potvrde. To vrijedi za Iž, Kukljicu, Salí i Kolan.

Vrlo je zanimljiv išćunski primjer *g̩aliti še* "otkrivati noge". U tom značenju ili sličnima dolazi taj glagol u Trogiru, u Salima, u Omišlju, u Baški na Krku, u Povljani, u Kukljici i u Kaštelima. U povodu knjige *Zagaljeni životi* Đure Vilovića (Zagreb, 1923) poučno je o naslovu pisao Blaž Jurišić (1992 : 129): "U Dalmaciji se kaže, *da su ženske zagaljene* onda, kad podignu suknju iznad koljena. Može se i život opisivati otvoreno, bez uljepšavanja, mogu biti i životi u neku ruku zagaljani, pa se može podnijeti i onaj drugi naslov, premda

se u narodnom govoru ne čuje u takvoj vezi." Jurišić je u svom rječniku (1973 : 237) glagol *zagàliti se* objasnio ovako: "otkriti se do gola dižući odjeću".

Na Istu *xřib* je "kruščić kruha", da tako kažemo. U tom ili u kojem sličnom značenju ta riječ dolazi od čakavskoga sjevera do čakavskoga juga, a i u drugim hrvatskim govorima.

Ist ima *ilito* u značenju "krvavica". U nas taj primjer najčešće glasi *olito* ili *jelito*, i to u dva osnovna značenja: "vrsta kobasice" i "crijevo". Očito je išćunski primjer dobiven od oblika *jelito*, pa je onda *e* u prednaglasnom položaju doživio sudbinu kakvu i inače ima u tom govoru. I danas na Ižu se kaže *jelito*, i to u značenju "kobasica".

Juà ti ðin kaže se na Istu u značenju "ja ti govorim". Slični primjeri bilježeni su i na Vrgadi, na Ižu i u Splitu.

Često sjeverniji čakavci kažu *vreda* u značenju "odmah", često i *vaŕe*, međutim, na Rabu je uz *vrèda* bilježeno i *ðile*. Napominjem to stoga što se na Istu uz *òdma* govori i *ðile*, u Salima je *ðile*, u Dobrinju *ðije*, na Visu, Hvaru i Braču *udija* ili slično. U Baški na Krku *ðile* je "ubrzo, uskoro".

Grusti mi se sve od Istre do Pašmana znači "ne će mi se" ili slično, ali je na Ižu, na Rivnju i u Salima značenje "čeznuti" ili slično. Na Istu *grùštiti še* znači kao na Ižu, na Rivnju i u Salima.

Mnogi čakavci govore *xrèb* "panj", gdje gdje s nešto drugačijom fonologijom (drugačiji akcent, diftongacija ili zatvorenost fonema *e*), međutim, na Istu je *xrév*.

Ist ima *jokàti* "plakati", a često je tako i u drugim mjestima što nas zanimaju, ali i uz odstupanja u akcentu ili u semantici.

Na Istu kaže se *kamarijèr* "konobar", a tako ili slično kaže se i u brojnim drugim čakavskim govorima, uglavnom u značenju "konobar", nerijetko ipak u značenju "sobar"; u Salima *kamarijèr* je "sobar", u Pagu *kamarjèr* je "sobar, konobar" (Kustić 2002 : 196).

Romanizam *kapuruà* je na Istu "zapovjednik", slična natuknica u Belom na Cresu, u Omišlju na Krku znači "kaplar", u Trogiru, u Bolu na Braču i u Salima "desetar", "desetar" odnosno "kaplar" u Korčuli, dok je u Kaštelima *kaporàl* "kaplar", a u doba turskih napada bio je "desetnik u seoskoj četi" (Baldić-Đugum 2006 : 127). Redovito je, dakle, riječ o nižem činu u vojsci, jedino u Kaštelima i na Istu značenje jest ili je moglo biti i nešto drugačije.

Na Istu bilježimo *kàrmežl* "krmelj", a tomu slično u istom značenju govori se u Labinu, u Senju, na Rivnju, na Ižu, u Poveljani i Kolanu na Pagu, na Unijama, u Kukljici, u Novom Vinodolskom, u Salima. Dakle, svagdje oko Zadra čakavci u značenju "krmelj" govore slično kao na Istu, dok je drugdje često drugačije, npr. u Dobrinjštini i u Korčuli *krměj*.

Na Istu *katafuàl* je "odar", drugdje kaže se drugačije (npr. *katafàlak* u Pražnicama na Braču, *katafàlac* na Vrgadi), nerijetko s drugačijim nijansama u značenju, npr. "mrtvački odar", "katafalk", "povišeno mjesto za mrtvački lijes za sprovoda u crkvi" itd.

Vrlo je zanimljivo da se na Istu kaže *kòtul* "kostim" i *kòtula* "suknja", s time da su *kòtule* nekad sezale skoro do zemlje, dok u novije doba *kòtuli* sežu po prilici do koljena. U mnogim se govorima kaže *kòtula* "suknja", npr. na Rivnju ili u Splitu, ali je često i *kòtul*, npr. na Ižu, u Kolanu, u Salima, u Selcima na Braču. U Kaštelima je i *kòtùl* i *kòtula*, ali se

čini kao da nema razlike u značenju. U Kukljici *kõtula* je i određena riba i suknja (usp. o problemu u Vinja 2003 : 103-105).

Glagol *kūriti* na Istu znači "brzo ići" i "dobro se prodavati", glagol *kūr̃iti* "dimiti". Takvih ili sličnih dvostrukosti ima i u drugim govorima (Senj, Omišalj, Kolan, Novi Vinodolski, Rukavac, Pag, Crikvenica, Beli). Ponegdje je došlo do akcenatskog izjednačenja, uz zadržanu razliku u značenju, npr. u Poveljani *kūriti* znači "biti u optjecaju, vrijediti", ali i "ložiti vatru".

Određena sorta bresaka na Istu se zove *kušmuālka*, a slično imamo i na otoku Braču; tamo je zabilježeno *kosmūjka* "breskva s plodom dlakaste opne".

Svakako moramo upozoriti da se išćunski kaže *kūžal* i *kužuļati*; u značenju "mjehur vrele vode" i "vreti" obično je u čakavaca zadarsko-šibenske i gacke zone *kūžel* i *kužel̃iti*. U Baški na Krku zabilježeno je *kužel* "mlaz, vodoskok, gejzir", *kužel̃at* "brizgati", "štrcati mlazom".

Lāloka je na Istu "čeljust", a isto se tako čeljust zove i u brojnim drugim čakavskim govorima, npr. u Kompolju u Gackoj. Milan Kranjčević (2003 : 366) precizira da je riječ o donjoj čeljusti u čovjeka ili životinje; drugo je značenje "pokretna daska na kuji", pri čemu treba znati da je *kūja* "drvena naprava kojom se drži drvo pri obradi" (Kranjčević 2003 : 351). U Kompolju javlja se i uvećanica *lāločina*. Već je Faust Vrančić u svom rječniku 1595. zabilježio riječ *laluka*, poslije, naravno, i Loderecker 1605. Kako se zna, Loderecker je u svom sedmojezičnom rječniku hrvatski leksik uglavnom preuzeo od Vrančića. Zanimljivo je da je u Hrvatskom Grobu kod Bratislave *lalok* "podbradak".

Iščani kažu *lupīž* "zemljani lonac", a slično (obično *lōpiž* ili *lopiž*) mnogi čakavci, međutim, nerijetko je riječ o ženskom rodu, obično *lopiža* (tako je u Splitu), a javlja se i *lavec*, *lavić*, *lopuž* itd. Taj ostatak iz dalmatskoga rabili su mnogi hrvatski pisci, npr. u Marina Držića dolazi *lopiža*.

Na Istu bilježimo *mīžiti* "rominjati", a uz to je vrijedno spomenuti kolanski primjer *mīžđiti* "sitno padati (odnosi se na kišu)". Nije jasno je li s time povezano crikveničko *mīžiti* "drobiti".

Zanimljiv je išćunski primjer *nī zuamūn* "nije bez razloga". Riječ *zaman* imaju mnogi čakavci, među njima i oni oko Zadra, u Salima, u Kolanu, u Vrgadi, u Kukljici, u Pagu, na Ižu itd.

Iščunsko *paržūn* "zatvor" nalazimo puno u čakavaca, naravno, s nešto drugačijim izgovorom. U Vrančića, međutim, čitamo *zatvor* (u rječniku) i *tamnica* (u prozi *Život nikoliko izabranih divic*).

Spominjem i riječ što na Istu glasi *pašabrōd* "cjediljka" a česta je u nešto drugačijem izgovoru (npr. Korčula: *pašābrod*) i drugdje uz more. Nisu česti samo primjeri kao vrgadinsko *pašabrōd*, često je iz jasnih razloga (talijanski *passabrodo*) *pašabrōdo* (npr. Sali), ali je na Unijama uz *pašabrōdo precid̃ilo*, u Selcima je uz *pašabrōd* još i *cid̃ilo*, ponegdje uopće izostaje nasljedovanje venecijanske ili tršćanske riječi.

Iščunsko je *pluāmik*, u mnogih čakavaca *plamik*, ponegdje dubletno *plamik* i *plamen*, u Kompolju samo *plāmen*, uz deminutivni i augmentativni lik.

Na ovećem čakavskom području govori se glagol u bitnome jednak išćunskom, glagol *rabòtati* "raditi".

Šťavina i *valínica* u značenju "deka" vrlo su stari išćunski primjeri. *Šťavina* dolazi u mnogih čakavaca, gdjejed taj romanizam glasi *šťevina*, npr. u Labinu. Međutim, drugi ili njemu sličan izraz čujemo samo oko Zadra, *valénca* u Salima, *valínca* na Ižu, u Kukljici i na Rivnju.

Veliki broj čakavaca govori *žèp*, rjeđi *taška* ili slično, relativno malobrojni *škašela* ili slično; Split ima *škaršèla*. Kako smo već vidjeli, Išćani imaju *škaršèla*, *tuška* i *žèp*.

Vrlo je zanimljiv glagol *špaxlāti* "otjerati na silu". Očito taj glagol ne možemo povezivati npr. s rivanjskim *špaxlāti* "išćupati nekom pramen kose". Naravno, rivanjski glagol povezujemo s vrlo čestom čakavskom imenicom *paxal* "čuperak", dok je išćunski glagol povezan npr. s bračkim *opaxnūt* "lagano udariti" i s drugim glagolima prema *pahati* ili *pahnuti*.

Već smo spomenuli išćunsko *šplòg* "redom". Takvo značenje srećemo i drugdje, u Vrbniku, u Kolanu, na Unijama, a slična značenja i ponegdje drugdje među čakavcima. U Baški na Krku *splòx* znači "površno, brzopleto".

Na Istu kaže se *štèrika* "svijeća"; to je među čakavcima (a i među štokavcima uz obalu) vrlo česta imenica, a zapravo znači "svijeća lojanica".

Davno smo u Skoka (1971-1974, I, 288) čitali kako je *čaj* "danas općenito poznata kulturna riječ, mjesto koje se po zapadnim gradovima govori *te m*", kako je to kineska riječ itd. Međutim, *tè* se govori i na Istu i na drugim hrvatskim otocima (Krk, Cres, Rivanj, Ugljan, Iž).

Tríšten na znatnom čakavskom području znači "lijen", ali sjevernija zona postojanja toga pridjeva ima drugačija značenja: "ćaknut" (Novi Vinodolski), "prespor u poslu" (Omišalj).

Primjeri *bublŕja*, *lumbŕja*, *oblŕja* u značenju "slatka pogača" ili slično poznati su nam s otokā Murtera, Korčule i Cresa, a ovom prilikom tim riječima dodajemo i išćunsku potvrdu *ublŕja* "kruščić s groždem". Zanimljivo je da se potpuno podudaraju primjeri iz Orleca na Cresu i iz Ista, jedino je na Istu prednaglasno *o* dalo *u*, kao što je na tom otoku redovito.

Na Istu kaže se *ùmido* "vlažno", a taj je romanizam vrlo čest od čakavskog sjeverozapada do jugoistoka. Napominjem da su dosta česti primjeri tipa *dùmido*, s protetičkim *d-*; tako je npr. na Rivnju i u Kukljici.

Potvrda *žadŕxa* "astma" nije na Istu nimalo začuđujuća, jer je tako, uz sitne akcenatske ili druge razlike, u mnogim punktovima. Ipak je u Vodicama na sjeveru Istre *nāduha*, a u Kompolju uz *zāduva* govori se i *nāduva*. U Splitu je i *zāduja* i *zāduva*.

Iščunsko *žikva* "zipka" vrlo je obično i drugdje u čakavaca, uz eventualne fonološke razlike. Poneki čakavci govore *zipka*, *ziba*, *zibela*, *zibel*, *živka*.

Na Istu bilježimo *žifūd* "žir", a tako je i drugdje u čakavštini, uz manje fonološke razlike. Jedina bitnija razlika javlja se u Visu gdje je *žejūda* ženskoga roda.

Živòt na Istu znači i "življenje od rođenja do smrti", ali i "tijelo". *Život* u značenju "tijelo" vrlo je uobičajeno u čakavskom narječju, a javljaju se i druga značenja, npr. "struk",

"stas", "vitkost" itd. Osobito je zanimljivo da ponegdje u Istri (Funtana, Labin, Rukavac) život znači "leđa".

Žvãrti "pobaciti" dolazi u više sjevernijih čakavskih govora sve do zadarske zone. Nerijetko ipak glagol glasi *zvrgnũt* ili slično. Zanimljiv je omišaljski primjer: *zvrĩt*.

Suprotno prethodnom primjeru, *zvunĩti* "svirati" povezuje Ist s južnijim terenima (Trogir, Split, Brač, Vis), gdje taj glagol znači "svirati na nekom glazbalu" ili tomu slično.

U svemu otok Ist ima poseban položaj među otocima zadarskoga arhipelaga, a čitav taj arhipelag zapravo predstavlja spojnicu između sjeverozapadne i jugoistočne čakavštine. I jednih i drugih osobina ima dosta. Sjeverozapadne bi osobine bile ikavsko-ekavski refleksi jata; tip *gnãzdo*; *va* kao pretežni refleks skupine *v* + slabi poluglas; vokal *o* u riječi *grob*, ne *greb*; prilog *kade*, a ne *di*; nastavak *-i* (a ne *-e*) u A mn. imenica muškog roda; radni pridjev *šal*, a ne *išal*; vokal *ě*, a ne *a*, u infinitivnoj osnovi glagola "imati". Jugoistočne bi značajke bile provedena metateza u primjerima tipa *svi*; primjeri tipa *resti* i *repci*, ali *krasti*, ne *kresti*; L jd. imenica m. i s. roda uvijek na *-u*, a ne na *-i* ili *-e*; oblici I jd. imenica ž. roda tipa *ženo(v)*; prezent tipa *vazmen*, konkretno *vuãžmin*. Reklo bi se da u stanovitoj mjeri pretežu sjeverozapadne značajke, to se već sada može reći, a moći će se precizirati nakon novih istraživanja koje išćunski govor svakako zaslužuje.¹

LITERATURA

Radojka Baldić-Đugum, 2006: *Beside kaštelanske*, Kaštela

Slavko Bjažić – Ante Dean, 2002: *Zlarin. Kratka povijest i rječnik*, Zagreb

Dalibor Brozović – Pavle Ivić, 1988: *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb

Božidar Finka, 1972: "O govorima na zadarskom otočju", *Ljetopis JAZU*, 76, 261-268.

Božidar Finka, 1977: "Dugootočki čakavski govori", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 4, 7-178.

Duško Geić – Mirko Slade Šilović, 1994: *Rječnik trogirskog čakavskog govora*, Trogir

Josip Hamm, 1955: "Izvjestaj o naučnom putovanju na Olib, Silbu, Ist, Premudu i Pag", *Ljetopis JAZU*, 60, 334-339.

Josip Hamm, 1957: Iz problematike čakavskih govora. I. Čakavizam i njegova geneza, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 3, 21-38.

Josip Hamm, 1960: "Iz problematike čakavskih govora. II. Čakavci i Romani", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 6-7, 65-80.

Đurđica Ivančić-Dusper, 2003: *Crkvěniški besedãr*, Rijeka - Crikvenica

¹ U ovom sam radu iz tehničkih razloga rabio unekoliko različite znakove (*š*, *ž*) za čakavske glasove, ali to ne znači kakve posebnosti u njihovu izgovoru.

- Pavle Ivić, 1981: "Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, 67-91.
- Vesna Jakić-Cestarić, 1957: "Refleks jata na sjevernodalmatinskim otocima", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 3, 407-422.
- Vesna Jakić Cestarić, 1960: Ispitivanje govora otoka Premude, Silbe, Oliba, Ista te Petračana na zadarskom kopnu, *Ljetopis JAZU*, 64, 357-361.
- Blaž Jurišić, 1973: *Rječnik govora otoka Vrgade*, Zagreb
- Blaž Jurišić, 1992: "Nad knjigom Jakše Ravlića: *Matica hrvatska 1842-1962*", Zagreb 1963., *Zadarska smotra*, 51, 3, 103-131.
- Damir Kalogjera – Mirjana Svoboda – Višnja Josipović, 2008: *Rječnik govora grada Korčule*, Zagreb
- Milan Kranjčević, *Ričnik gäcke čakävšćine. Kõnpoljski divän*, Otočac
- Nikola Kustić, *Čakavski govor grada Paga s rječnikom*, Zagreb
- Petar Loderecker, 2005: *Sedmerojezični rječnik*, Zagreb
- Josip Lisac, 1996: *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Zagreb
- Josip Lisac, 1999: *Hrvatski govori, filolozi, pisci*, Zagreb
- Josip Lisac, 2009: *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*, Zagreb
- Srećko Lorger, 2008: *Dalmatinske riči*, Zagreb
- Andrija-Željko Lovrić, 2005: *Ranohrvatski srednjovjekni pradijalekti*, Zagreb
- Iva Lukežić, 1990: *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Rijeka
- Iva Lukežić – Sanja Zubčić, 2007: *Grobnički govor XX. stoljeća*, Rijeka
- Ivan Mahulja, 2006: *Rječnik omišaljskoga govora*, Rijeka-Omišalj
- Mieczysław Małecki, 1930: *Čakawizm z uwzględnieniem zjawisk podobnych*, Kraków
- Mieczysław Małecki, 2007: *Čakavske studije*, Rijeka
- Tomislav Maričić Kukljičanin, 2000: *Rječnik govora mjesta Kukljica*, Zadar
- Žarko Martinović, 2005: *Rječnik govora otoka Iža*, Zadar
- Berezina Matoković Dobrila, 2004: *Ričnik velovareškega Splita*, Split
- Marijan Milevoj, 2006: *Gonan po nase. Rječnik labinske čakavice*, Labin
- Milan Moguš, 1977: *Čakavsko narječje-fonologija*, Zagreb
- Milan Moguš, 2002: *Senjski rječnik*, Zagreb – Senj
- Franjo Mohorovičić-Maričin, 2001: *Rječnik čakavskog govora Rukavca i bliže okolice*, Rijeka – Opatija - Matulji
- Margita Nikolić, 2000: *Unije. Kuželj vaf sarcu*, Mali Lošinj
- Ivo Oštarić, 2005: *Rječnik kolanjskoga govora ili ričnik mista Kolana na otoku Pagu*, Zadar

- Ankica Piasevoli, 1993: *Rječnik govora mjesta Sali*, Zadar
- Ladislav Radulić, 2002: *Rječnik rivanjskoga govora*, Zadar
- Josip Ribarić, 2002: *O istarskim dijalektima*, Pazin
- Ândro Ròki – Fortunãto, *Lîbar vîškiga jazîka*, Toronto
- Šime Ružić-Sudčev, 1999: *Pićan i pićònski idiomi*, Pula
- Alexander Selman, 2006: *Mali funtanjanski rječnik*, Funtana
- Petar Skok, 1971, 1972, 1973, 1974: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb
- Vladimir Skračić, 1996: *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*, Split
- Vojna Smoljan Levačić, 2003: "Pisme na išćunskon govoru", *Zadarska smotra*, 52, 4-6, 367-380.
- Josip M. Sokolić-Kozarić – Gojko M. Sokolić-Kozarić, 2003: *Rječnik čakavskog govora Novog Vinodolskog*, Rijeka – Novi Vinodolski
- Petar Šimunović, 2009: *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Zagreb
- Ante Tičić, 2004: *Rječnik govora mjesta Poveljane*, Zadar
- Branko Turčić, 2002: *Sedmoškojani. Prvi čakavski rječnik*, Rijeka
- Nikola Velčić, 2003: *Besedar bejske tramuntane*, Mali Lošinj, Beli, Rijeka
- Vojmir Vinja, 1998, 2003, 2004: *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*, Zagreb
- Faust Vrančić, 1971: *Rječnik pet najuglednijih evropskih jezika*, Zagreb
- Siniša Vuković, 2001: *Ričnik sèlašĕga ĝd̕vora*, Split
- Svetlana Zajceva, 1967: "Specifična slovenska leksika u savremenim čakavskim govorima", *Prilozi proučavanju jezika*, 3, 69-110.

THE LEXIS OF THE ISLAND OF IST

Summary

This paper presents the basic characteristics of the speech of the island of Ist, phonological, morphological, syntactic, and especially lexical. It has been concluded that it is the speech of the Middle Chakavian (Ikavian-Ekavian) dialect in which north-west Chakavian characteristics prevail, with the significant amount of south-east Chakavian characteristics.

Key words: *Ist, Chakavian dialect, lexis*

LESSICO DELL'ISOLA DI IST

Riassunto

Nel presente lavoro si esaminano le caratteristiche fonologiche, morfologiche e lessicali della parlata di Ist e della sua sintassi. Si è arrivato alla conclusione che si tratta di una parlata derivante dallo ciakavo-centrale (ikavo-ekavo), nel quale prevalgono le caratteristiche dello ciakavo della zona nord-occidentale, con una buona percentuale di influenza proveniente dal ciakavo sud-orientale.

Parole chiave: *Ist, parlata ciakava, lessico*

Podaci o autoru:

Josip Lisac, profesor dijalektologije i povijesti hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Zadru, Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2, Zadar.

Kućna adresa: Ulica Brne Krnarutića 4, Zadar, tel.: 023/251-591